

Daniel D. Hutto, Punahilkka ja liskoaiivot

Kertomusten roolia inhimillisessä todellisuudessa pohtinut filosofi Daniel D. Hutto (s. 1965) painottaa narratiivien merkitystä elämän hallinnalle sekä toisen ja itsen ymmärtämiselle. Olemme monikykyisiä olentoja, joille kerronnalliset taidot mahdollistavat yhden minuuden ulottuvuuden. Kysymykseen, mikä kertomus on, hän vastaa, ettei koskaan määritteli sitä – ja jatkaa tarinaansa.

”Määritelmät ovat petollisia, kun puhutaan kertomuksista. Filosofit ja monet muut kai- paavat aina määrittelyitä ja luonnehdintoja, mutta tarinoista puhuessa on parempi tyytyä esimerkkeihin. Tunnistamme kyllä tarinan, kun kohtaamme sellaisen, ja osaamme erot- ta sen muista ilmiöistä.”

David Herman, narratologi

”Prototyypista kertomusta voisi kuvata näin. Kertomus on:

- (i) Esitys, joka on – tai sen voi tulkita olevan – osa jotakin tiettyä diskursiivista kontekstia tai kertomistilannetta.
 - (ii) Tämä esitys kutsuu tulkitsijoita tekemään johtopäätöksiä tiettyjen tapahtumien ajallisesta kulusta.
 - (iii) Nämä tapahtumat puolestaan paljastavat jonkinlaisen katkoksen tai epätasapainon tarina- maailmassa, jossa on ihmisiä tai ihmisenkaltaisia toimijoita – riippumatta siitä, onko tämä maailma kuvattu aktuaaliseksi vai fiktiiviseksi, realistiseksi vai fantastiseksi, muistetuksi vai kuvitelluksi jne.
 - (iv) Esitys välittää aina kokemuksen elämästä, joka lävistää liikkeessä olevan tarinamaailman ja korostaa tapahtumien painoa todellisille tai kuvitel- luille tietoisuuksille, joihin nämä tietyt tapahtumat vaikuttavat. Näin – yhdellä tärkeällä varauksella – voidaan väittää, että tarina keskittyy erityisesti *kvaaliaan* eli siihen, mitä mielenfilosofit kuvaavat kokemuksena ”miltä tuntuu”, kun jollakin tai jolla- kulla on tietty kokemus. Varauksena on, että viime aikojen kertomuskenttämysti kytkeytyy tiukasti tietoisuuden luonnetta käsitteleviin keskusteluihin.
- Kertomuksen elementit voi selvyuden vuoksi lyhentää seuraavasti: (i) tilanteisuus, (ii) ajallinen jäsentyminen, (iii) maailmanluominen/maailmanrik- kominen ja (iv) miltä jokin tuntuu.”

(The Elements. Teoksessa *Basic Elements of Narrative*. Wiley-Blackwell, Malden (MA) 2009.)

Ihmisillä on runsaasti vakiintuneita ja kanonisia käsi- tyksiä siitä, mikä tarina on. Hutton mukaan tyypillistä länsimaista näkemystä tarinasta voisi edustaa vaikkapa satu Punahilkasta. Määritelmän sijaan voidaankin antaa tyypillisiä piirteitä:

”Tarinassa täytyy esimerkiksi olla enemmän kuin yksi tapahtuma, ja nämä tapahtumat eivät voi kytkeytyä toi- siinsa kuin logiikan argumentit: tarinaa ei rakenneta samalla tavalla kuin argumenttia. Argumentti saattaa sisäl- tää useampia vaiheita, jotka ovat loogisesti kytköksissä toi- siinsa, mutta looginen jatkuvuus ei tee siitä tarinaa. Lisäksi tarinan tapahtumat ovat aina tiettyjä asioita koskevia, eivät yleismaailmallisia. Esimerkiksi teoriat sisältävät yhteyksiä eri lakien ja tapahtumien välillä, joilla on vuorostaan syy- seuraussuhteita. Tarinoissa on puolestaan kysymys tietyistä menneistä tapahtumaketjuista.

Suurimmassa osassa kohtaamistamme tarinoista on päähenkilöitä, joilla on psykologinen ulottuvuus ja jotka tekevät asioita tietyistä syistä. Tarinoissa on usein myös draamaa. Kaunokirjallisissa tarinoissa on monesti jonkin- lainen konflikti, joka ratkaistaan. Nämä ovat tyypillisiä tarinan piirteitä, mutta tämä ei ole kaikenkattava tarinan määritelmä. On myös kertomuksia, jotka eivät sovi tähän kuvaan. Tarinan ei siis tarvitse sisältää kaikkia tyypillisiä piirteitä.”

Voidaan pohtia myös, kuinka paljon tarinaa voi rikkoa sen lakkaamatta olemasta tarina.

”Fiktiossa voidaan venyttää esimerkiksi fysiikan lakeja, mutta on vaikeampaa venyttää käsityksiämme ihmismie- lestä. Jos tarina rikkoo liikaa käsitystämme mielen toi- minnasta, siitä tulee helposti hyvin epäkoherentti, ja on kyseenalaista, onko tällainen enää tarina. Yhtenäisyys on siis tärkeä kysymys, ja sitä rikkovat tarinat ovat mielen- kiintoisia testitapauksia, jotka osoittavat, kuinka paljon sallimme poikkeavuutta. Monet kerronnallisten taiteiden lajit koettelevat näitä rajoja. Kanoniset tarinat kuten Puna- hilkka ovat puolestaan hyvin koherentteja tapahtumaketjun ja juonen kulun suhteen, ja tällaisia tarinoita kohtaamme kaiken aikaa.”

Narratiivisten käytäntöjen merkitys

Kysymys tarinoiden roolista ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa on askarruttanut mielenfilosofia erityisesti, mutta Hutto on myös varovainen liian suurellisen tarinapuheen suhteen.

”Tarinat tekevät meistä pitkälti sellaisia kuin olemme – ne erottavat meidät toisista. En kuitenkaan halua sanoa, että olemme vain tarinoita. Monet ovat korostaneet tarinoiden roolia turhan paljon määritellessään ihmisen ’tarinoita kertovaksi eläimeksi’ (*homo narrans*). Ajattelen itse kuitenkin, että suuri osa siitä, mitä pidetään ihmisenä olemiselle tunnusomaisena, liittyy kertomuksiin – jopa suurempi kuin mitä yleensä ajatellaan.”

Esimerkkinä tarinoiden inhimillisestä merkityksestä voisi toimia vaikkapa Huttonin ’mielen teoriaan’ (*theory of mind*) kohdistama kritiikki¹. Hän arvostelee ajatusta, että ihmiselle erityinen ja ihmisen muista eläimistä erottava kyky ymmärtää toisia mieliä muodostuisi teoretisoimalla näitä.

”En usko, että meillä on mitään ’mielenteorioimiskykyä’. Sen sijaan meillä on narratiivisia kykyjä, joita on virheellisesti pidetty ’mielen teoria’ -kykyinä. Jos meidät muista olioista erottava tekijä onkin kerronnallinen taitomme eikä esi-isiltä peritty mielen teoria, voidaan todella sanoa, että tarinat ovat keskeinen osa ihmisluontoa.”

Hutto on kehitellyt ’narratiivisten käytäntöjen hypoteesia’ (*narrative practice hypothesis*) selittämään, miten ymmärryksemme toisten ihmisten psykologiasta kehittyi².

”Hypoteesin mukaan kykymme ymmärtää toisten mielen psykologiaa yleisellä tasolla syntyy useimmin siitä, että ymmärrämme toisten psykologian yksityiskohtia. Suhteemme kanssaihmiisiin ei ole kolmannen persoonan tarkkailijan näkökulma, jossa käytetään teoriaa samaan tapaan kuin tarkastellessa ulkomaailman objekteja, vaan pikemminkin yksilöiden välinen, toisen persoonan osallistuva käytäntö. Nämä käytännöt puolestaan perustuvat yksittäisiin tarinoihin. Eli opimme kertomukset toisten kautta ja toisilta, ja kehitämme näitä käytäntöjä toimimalla toisten kanssa, emme spekuloida heistä teorian tasolla.”

Toisten ymmärtämisen lisäksi taito hallita kerronnallisia käytäntöjä kytkeytyy Hutton mukaan omaelämäkerralliseen muistiin ja kykyyn hahmottaa itseä ajassa.

”Kokemus itsestä ajallisesti jatkuvana minuutena voi hyvin riippua kerronnallisista kyvyistämme. Tarinat ovat siis hyvin olennaisia minuudelle. En väitä, että ilman narratiivisia taitoja ihminen lakkaisi olemasta, mutta elämä olisi hyvin erilaista, jos en muistaisi omaa menneisyyttäni ja pystyisi yhdistämään sitä johonkin minuuteen.”

Tapaukset, joissa tarinoiden kertomisen ja niiden hahmottamisen kyvyt heikkenevät, paljastavatkin Hutton mukaan niiden merkityksen ihmiselämälle. Minuus kyllä

jatkuu, jos kyky tarinoihin heikentyy esimerkiksi muistisairaudessa, mutta kyky hallita omaa elämää on tällöin heikompi ja kommunikointi toisten kanssa hyvin erilaista: ”Minä on yhä täällä jossakin mielessä – ja tässä juuri on sen traagisuus.”

Suurimmat väärinkäsitykset koskevatkin sitä, että minuuden narratiivisuus yhdistetään voimakkaaseen metafysiiseen väitteeseen, jonka mukaan minuus perustuu pelkästään tarinoihin.

”Vaikka korostankin tarinoiden merkitystä, monet filosofit ovat jättäneet kertomusten ja niiden yhteyksien tutkimisen puolittiehen. Olen jopa tarinoiden rooliin äärimmäisen skeptisesti suhtautuvan Galen Strawsonin kanssa samaa mieltä, että vaarana on ajautua imperialismiin, jossa minuus on täysin sidottu kykyyn kertoa tarinoita. Olisi vaarallista ja väärin ajatella, että yksilö lakkaa olemasta persoona, jos hänellä ei ole narratiivisia kykyjä.

Tämä ei kuitenkaan muuta sitä, että suurin osa meistä saa käsityksen omasta itsestään tarinoiden avulla. Moni filosofi tuntuu ajattelevan, että minuus joko perustuu kokonaan narratiiveihin tai ei perustu niihin lainkaan. Tämä on kuitenkin vääränlainen lähestymistapa. Tarvitaankin hienovärisempi käsitys tarinoiden roolista itseymmärryksellemme: sellainen, joka ei oleta, että meidät olisi tehty narratiiveista tai että narratiivit rakentaisivat kokonaan persoonan. Tämä on nähdäkseni liian jyrkkä väite.”

Hutton ajattelussa yhdistyykin kaksi erilaista näkökulmaa minuuteen ja ihmismieleen: työ narratiivisten käytäntöjen kanssa pureutuu korkeamman tason inhimilliseen toimintaan, vuorovaikutukseen. Toisaalta häntä kiinnostaa erityisesti ihmismielen rakentuminen vuorovaikutuksessa biologisen organismin ja ympäristön välillä³.

”Nykyään ajatellaan yhä enemmän, että minuudella on monia eri ulottuvuuksia. Yksilö selviää kyllä ilman kerronnallisia kykyjä, mutta tällöin minuudesta häviää yksi ulottuvuus. Narratiivisen kerroksen alla on biologinen taso, joka on samalla perustavampi minän ja maailman välisen vuorovaikutuksen taso. Suuri osa työstäni käsitteleekin eroa niin sanotun perustason mielen (*basic mind*) ja sisällöllisen, kerronnallisen mielen (*content-involving mind*) välillä. Hyvä uutinen on, että ihminen ei menetä kaikkea menettäessään kerronnalliset kyvyt, vaan hän palautuu mielen perustasolle. Tätä voisi kuvata vaikka sillä, että jos juo liikaa, laskeutuu liskoaivojen tasolle, mutta minuus ei katoa: olemme vain enemmän eläimiä. Myös nyt kun harjoitan kertovaa toimintaa, olen vuorovaikutuksessa monella eri tasolla. Teemme aina monia asioita yhtä aikaa: olemme siis monikykyisiä olentoja.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Daniel D. Hutto, *Folk Psychological Narratives*. MIT, Cambridge (Mass.) 2008.
- 2 Sama.
- 3 Esim. Daniel D. Hutto & Eric Myin, *Radicalizing Enactivism*. MIT, Cambridge (Mass.) 2013.